

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).

Ярмоліцька Наталія Вікторівна

*Кандидат філософських наук, докторантка філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: nataliia.yarmolitska@knu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ РОЗБІЖНОСТІ РАДЯНСЬКОГО ТА КИТАЙСЬКОГО МАРКСИЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФІЛОСОФСЬКИХ, ПОЛІТИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ

Резюме

Здійснено порівняльний аналіз радянського та китайського марксизму як двох історично та ідеологічно відмінних моделей інтерпретації марксистської теорії. Проаналізовано, яким чином специфічні історичні умови, культурні та політичні виклики сформували дві відмінні моделі соціалістичного будівництва. Показано, що радянський марксизм (марксизм-ленінізм) та китайський марксизм (маоїзм) розвивались по різному й представляли два найбільш масштабні експерименти з трансформації суспільства, які, не дивлячись на спільне коріння, виробили власні, кардинально різні стратегії розвитку. Якщо радянський марксизм розвивався, переважно, як канонізована ідеологія, заснована на марксизмі-ленінізмі, з чітко визначеною орієнтацією на індустріальну модель розвитку з домінуванням в ній партійно-бюрократичного апарату, то китайський марксизм, сформований на основі маоїзму, постає як результат адаптації марксистської теорії до аграрного суспільства, в якому ключова роль відводилась селянству. Значна увага приділена дослідженню переходу від пролетарського централізму в СРСР до селянського месіанізму в Китаї, а також ролі культури в легітимзації влади. Встановлено, що радянська модель базувалась на жорсткому ідеологічному контролі та уніфікації культурного простору, тоді як китайську модель відрізняла хоча й радикальна, але більш гнучка форма взаємодії з національною культурною спадщиною. Зроблено висновок, що радянський і китайський марксизм слід розглядати не як однорідні явища,

а як історично зумовлені, контекстуальні інтерпретації марксизму, які відображають специфіку соціального, політичного та культурного розвитку суспільства обох країн.

Ключові слова: марксизм; радянський марксизм; китайський марксизм; маоїзм; соціалізм з китайською специфікою; китаїзація марксизму.

Вступ

Марксизм, який першопочатково був сформований на основі ідей К. Маркса та Ф. Енгельса, став однією з найвпливовіших глобальних проєктів ХХ століття. Виникнувши як європейська інтелектуальна традиція, його адаптація в різних геополітичних системах призвела до виникнення суттєвих теоретичних розбіжностей в державній політиці різних соціалістичних країн, насамперед в СРСР та Китаї. Незважаючи на спільне ідейне коріння радянська та китайська моделі марксизму виробили кардинально різні стратегії розвитку. В СРСР марксизм трансформувався у форму марксизму-ленінізму, тоді як у Китаї він набув специфічної форми маоїзму й був доповнений пізнішими ідеологічними концепціями. Такі відмінності були зумовлені історичними, економічними та культурними особливостями обох держав. У сучасних реаліях, що складаються в світі, існує необхідність вкотре звернутись до переосмислення марксизму не як монолітної теорії, а як динамічної системи ідей, що трансформується залежно від соціально-історичних умов.

Актуальність даного дослідження визначається сучасним станом глобальної політики, в якій роль Китаю набуває все більш вагомий значення, а марксизм залишається офіційним ідеологічним фундаментом держави. Порівняння з радянською моделлю дасть можливість глибше осмислити механізми ідеологічної адаптації, трансформації та тривалості існування політичних систем, які апелюють до марксистської традиції.

Проблематика розвитку марксизму та його інтерпретації вже давно привертає увагу дослідників у галузі політичної філософії, історії та соціології. Зокрема, наукові розробки дослідження радянського та китайського марксизму були представлені в працях вітчизняних науковців. Так ґрунтовний компаративний аналіз розуміння концепту «практики» в українському радянському та китайському марксизмі, а також ідеям сучасних китайських філософів, особливостям філософського та антропологічного дискурсу в рамках китайського марксизму, дослідженню процесу китаїзації марксизму були представлені в працях українських науковців С. Руденка, В. Туренка, В. Вілкова, Н. Ярмоліцької, В. Горбатенка [1; 2; 3]. Дослідженню основних аспектів китаїзованого феноменологічного марксизму присвячено працю українського китаєзнавця В. Кіктенка [4]. Також слід згадати ґрунтовну працю вченого стосовно дослідження історії розвитку українського

китаєзнавства від початку зародження й дотепер, як частини загального процесу розвитку китаєзнавства у Східній Європі [5]. Слід згадати наукові пошуки китайської дослідниці Лі Цзе, яка вивчала аналітичні матеріали китайських радянологів [6]. В іншій праці дослідниця порівнює комуністичні режими Китаю та Радянського Союзу, відзначивши різницю в їхніх культурних традиціях та історичному минулому [7]. Зарубіжні дослідники також не полишають спроби вивчати ідеї марксизму, до того ж в англomовному просторі продовжує виходити журнал «Rethinking Marxism». В ньому науковці публікують статті присвячені дослідженню марксизму. Ідеям Леніна, Сталіна, «опортунізму» та «революційній соціал-демократії», присвячені праці канадського історика-марксиста Ларс Ліх [8]. Едвард Берінг досліджував транснаціональну історію марксизму [9]. Дерек Форд і Коллін Чемберс в своїй праці здійснили ґрунтовний аналіз твору Маркса [10]. Ян Чжун в 2025 р. опублікував монографію, яка була присвячена порівняльному аналізу теоретичних систем Комуністичної партії Китаю та Комуністичної партії Радянського Союзу [11].

Як бачимо найсучасніші дослідження демонструють не лише порівняльний аналіз радянського та китайського марксизму, а й більш ширші контексти — від філософських практик і культурних трансформацій до модернізації інтерпретацій марксизму в рамках інституційної політики. Вони свідчать про те, що марксизм у сучасних наукових дискурсах продовжує розглядатись як динамічна система, що взаємодіє з національними традиціями, культурними практиками та сучасними політичними викликами й залишається актуальним напрямом наукових досліджень.

Метою статті є комплексне дослідження відмінностей і спільних рис радянського та китайського марксизму в філософському, політичному та культурному аспектах.

Методи дослідження

Теоретико-методологічна основа даної статті ґрунтується на принципах об'єктивності, науковому історизмі та системності. Для досягнення поставленої мети та вказаних завдань нами було застосовано загальнонаукові та спеціальні *методи дослідження*. Так, порівняльно-історичний метод дозволив виявити спільні та відмінні риси розвитку радянського та китайського марксизму, а також порівняти філософські парадигми, політичні доктрини і культурні стратегії СРСР та Китаю. Історико-генетичний метод дозволив з'ясувати процес еволюції радянського марксизму — від ленінізму до «розвиненого соціалізму», та китайського марксизму — від маоїзму до «соціалізму з китайською специфікою», що дозволило виявити причини переосмислення класичної марксистської теорії; метод політичного аналізу дозволив оцінити вплив марксистської ідеології на формування політичних інституцій та державну політику СРСР та Китаю. Також

дане дослідження було доповнене текстологічним та герменевтичним аналізом основних літературних джерел. Герменевтика дозволила виявити приховані смисли та ідеологічні напрями, які були закладені в партійних документах обох країн. Таким чином, застосування цих методів дозволило здійснити комплексний аналіз трансформації марксистської теорії в різних історичних і культурних контекстах.

Результати дослідження

Філософська основа радянського та китайського марксизму. Радянська модель марксизму сформувалась під впливом ідей В. Леніна, який адаптував теорію Маркса до умов Російської імперії. Він намагався поєднати класичний марксизм з власною політичною теорією, якій хотів надати статус науково обґрунтованої теорії суспільного розвитку. Розвиваючи марксизм, Ленін підкреслював роль партії як носія свідомості, стверджуючи, що без революційної теорії не може бути революційного руху. Така ленінська теза містила потенціал для інтелектуального авангарду, проте в радянській практиці вона трансформувалась в монополію партії на істину. Також твердження Леніна про «диктатуру пролетаріату, як влади, що не обмежена законом» стає теоретичним підґрунтям для легітимації авторитарної держави. Тут слід відмітити, що відбувається своєрідна підміна, замість диктатури класу формується диктатура партійної бюрократії, ідеологічною основою якої стає марксизм-ленінізм, система, яка поєднувала історичний матеріалізм із концепцією авангардної партії. Тому й не дивно, що характерною рисою радянського марксизму стала його догматизація, а марксистська теорія набула статусу офіційної ідеології, в якій філософія перетворилась на інструмент легітимації політичної влади де альтернативні інтерпретації марксизму, або філософські течії, розглядались як ідеологічно ворожі. В цьому контексті слід вказати на значний вплив, який мали праці Леніна на інтерпретацію марксизму та філософію. Зокрема в роботі «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Ленін відстоював об'єктивний характер матерії та критикував будь-які форми ідеалізму, назвавши їх ідеологічно небезпечними. Він визначає чотири точки зору з якими «марксист повинен підходити до оцінки емпіріокритицизму [12].

Філософська основа радянського марксизму будувалась на суворому діалектичному матеріалізмі, в якому історія розглядалась як процес зміни суспільно-економічних формацій. Він був канонізований як єдина «наукова» методологія, як універсальний метод пізнання природи, суспільства й мислення. Значна частина та напрям усіх досліджень пильно контролювались державною ідеологією. В радянській традиції діалектичний матеріалізм набуває систематизованої та догматизованої форми. Радянські дослідники розглядали його як універсальний метод пізнання, який потрібно застосовувати до природи, суспільства й мислення. Стають важливими

«зако́ни діалектики» (єдність і боротьба протилежностей, перехід кількості в якість, заперечення заперечення), які поєднуються як об'єктивні й загальні. Теза про матеріалістичне розуміння історії, що виходить із визначальної ролі способу виробництва в розвитку суспільства (Ф. Енгельс) в радянській традиції була доведена до жорсткого економічного детермінізму. Як зазначав вітчизняний дослідник С. Кульчицький «марксизм — це вчення про класи, класову боротьбу, диктатуру пролетаріату та комунізм. Головною метою (або мрією) марксистів було встановлення комунізму. Цю мету-мрію вперше висловив Енгельс у лютому 1845 року... зазначивши, що «комуністичний принцип є принципом майбутнього...» [13, с. 14].

Після смерті Леніна значний вплив на розвиток радянської ідеології мав Й. Сталін. У цей період марксизм-ленінізм був інституціоналізований як офіційна державна доктрина. Діалектика, яка у Маркса була методом критики, стає набором «законів», що не підлягають сумніву, але це суперечить самому духу марксизму як відкритої теорії. В період сталінізму відбулась остаточна канонізація філософії в марксистсько-ленінську. Офіційна інтерпретація діалектичного матеріалізму, як завершеної та незмінної системи знань, що фактично суперечило діалектичному принципу розвитку, остаточно була закріплена в «Короткому курсі історії ВКП(б)» [14]. Це призвело до догматизації марксизму й перетворення його на інструмент ідеологічного контролю, в якому філософська критика ототожнювалась з політичною нелояльністю.

В період «післясталінської відлиги» ідеологія СРСР не зазнала особливих змін. У працях науковців продовжувалось підніматись питання про «розвиток Леніним діалектики як теорії пізнання марксизму» [15, с. 170]; визнання того, що «обґрунтування принципу партійності філософії є новим великим вкладом В. Леніна в розвиток марксистської філософії» [16, с. 14]; наголошувалось на значенні «ленінського вчення про партійність філософії для аналізу і розвитку сучасного природознавства» [17, с. 28]; досліджувався «марксистсько-ленінський принцип партійності філософії та його значення в боротьбі проти сучасного філософського ревізйонізму» [18, с. 36]; зазначалось, що «одним із основних і важливих положень ленінського вчення є глибоке обґрунтованість і реалізм в політиці партії. КПРС здійснює всю свою діяльність на основі визнання об'єктивного характеру суспільного розвитку та з'ясуванню тих особливих (історичних) законів, які регулюють виникнення та розвиток даного суспільного організму» [19, с. 17]. Принагідно зазначимо, що марксизм об'єднував країни соціалістичного табору, тому й не дивно, що в наукових працях українських дослідників висвітлювались питання впливу ідей класиків марксизму-ленінізму на класову боротьбу Китаю в період переходу від капіталізму до соціалізму. Наприклад, А. Енпольський зазначав, що «Маркс і Енгельс в своїх працях

викривали колоніальну політику англійських капіталістів у Китаї, високо оцінювали теоретичну боротьбу китайського народу проти англійських та інших гнобителів» [20, с. 12]. К. Ткаченко писав про «перемогу народно-демократичної революції в Китаї, встановлення диктатури народної демократії, її класової сутності й подальшому розвитку соціалістичної революції» [21, с. 24]. Також проблеми історії та політичної системи Радянського Союзу досліджувались і зарубіжними науковцями, які розглядали особливості політичної структури СРСР, еволюцію радянської ідеології та соціально-економічні трансформації [22; 23; 24].

Наведене вище свідчить про те, що ідеологічний напрям і риторика наукових досліджень радянських науковців залишалась незмінною майже до самого кінця існування радянського режиму. Тому, даючи оцінку радянському марксизму, слід зазначити, що він редукував складність соціальної реальності до схематичних моделей, ліквідував внутрішню критичність марксизму та підмінив емансипативний потенціал ідеологічним контролем. Отже, ключовими характеристиками радянського марксизму є: ортодоксальне трактування діалектичного матеріалізму; централізована однопартійна структура влади; акцент на індустріалізацію та класову боротьбу; диктатура пролетаріату над усіма сферами життя; культ колективного над індивідуальним; віра в перемогу комунізму, в «ідеальне» безкласове суспільство.

Проте, китайський марксизм сформував альтернативну модель політичної реалізації соціалістичної ідеології, яка суттєво відрізнялась від радянської. Центральним елементом китайської моделі стала концепція селянства, як головної революційної сили, що значно суперечило ортодоксальному радянському марксизму, в якому провідна роль відводилась індустріальному пролетаріату.

Звертаючись до історії китайського марксизму слід зазначити, що він виник у специфічних соціально-економічних умовах на початку ХХ століття, коли Китай був переважно аграрною країною з низьким рівнем індустріалізації. Це суттєво відрізняло його від індустріальних країн Європи, на основі досвіду яких і сформувалась теорія марксизму. Проте Мао Цзедун вирішив здійснити радикальну адаптацію марксистської теорії й підлаштувати її до китайських реалій. Він радикально переосмислює діалектику, зосереджуючись на «теорії суперечностей». В його трактуванні суб'єктивний фактор (воля народу) стає важливішим за об'єктивні економічні умови. Таким чином китайський марксизм набув форму маоїзму й продовжив розвивати й адаптувати марксистську теорію до аграрного, напівколоніального суспільства Китаю. Так виникає ідея необхідності «китаїзації марксизму» та пристосування його до національних умов країни. На відміну від класичного марксизму, який надавав ключову роль промисловому

пролетаріату, Мао Цзедун наголошував на революційному потенціалі селянства, ігнорування якого є ліворадикальним опортунізмом, зазначав він. «Найширшим і найлояльнішим союзником китайського пролетаріату є селянство, тим самим вирішується найважливіше питання про союзників у китайській революції» [25]. Таким чином, можна виділити основні принципи маоїзму, це – мобілізація селянства, ідеологічна боротьба та безперервна революція як механізм соціальних змін. Але найрадикальнішим проявом політики Мао Цзедуна стала започаткована ним Культурна революція, яка несла радикальний розрив із минулим, й повинна була знищити «чотири пережитки», що оновило б революційний дух китайського народу. Для Китаю ця революція стала інструментом деструкції старого суспільства заради створення утопічного майбутнього.

Радикальна переінтерпретація марксизму Мао Цзедуном мала відбуватись за допомогою практики, якій він надавав особливого значення. Він підкреслював, що саме практика є критерієм істини, що знання починаються з практики, роблячи при цьому акцент на єдності теорії та практики, на емпіричному досвіді як джерелі знання. «Домарксівський матеріалізм, — зазначав Мао Цзедун, — розглядав питання пізнання у відриві від суспільної природи людей, у відриві від історичного розвитку людства і тому не міг зрозуміти залежність пізнання від суспільної практики, тобто залежність пізнання від виробництва і класової боротьби... знання не можна здобути у відриві від виробничої діяльності» [26, с. 4–5]. Хоча такий підхід виглядає більш діалектичним, ніж радянський, проте і він має певні суперечності. До слова, практика в маоїзмі часто ототожнювалась з політичною кампанією, що відкривало шлях до ідеологічних експериментів, наприклад, «великого стрибка», який так само як і «культурна революція», мали катастрофічні наслідки. В даному контексті слід відмітити існування важливих відмінностей у трактуванні категорії «практика». В радянській традиції, зокрема в українській філософській думці 60-80-х років минулого століття вона набувала антропологічного та гуманістичного виміру й розглядалась як спосіб осмислення людського буття, а в китайському варіанті практика виступала, передусім, як інструмент революційної трансформації та критерій істини.

Філософським ядром китайського марксизму залишався діалектичний матеріалізм, проте в ідеях Мао Цзедуна він отримав інше осмислення. Зокрема, в праці «Про суперечності» він розглядає суперечність як універсальний і конкретно-історичний принцип розвитку, підкреслюючи її нерівномірний і багаторівневий характер. Мао Цзедун зазначав, що «в кожному процесі існує головна суперечність, яка визначає розвиток речей. Діалектичний погляд на світ учить людей вміло вивчати й аналізувати рух суперечностей у різних речах та явищах і на основі цього аналізу

можна визначати методи подолання суперечностей... Скрізь, в усіх процесах, існують суперечності — як у простих, так і в складних формах руху, як в об'єктивному світі, так і в людській свідомості» [26, с. 50–51]. Хоча таке твердження Мао Цзедун демонструє більш гнучкий спосіб мислення, ніж радянські схеми, але водночас воно створює ризик довільного визначення «головної суперечності» політичного керівництва, а також суттєво відрізняється від радянської тенденції до абстрактно-схематичного розуміння діалектики.

Мао Цзедун вважав, що в китаєзованому марксизмі важливу роль має осмислення ідеї концепту «лінії мас», яка формально передбачає участь народу «все для мас, все через маси». Проте критичний аналіз показує, що ця формула часто функціонувала як механізм мобілізації, а не реальної представництва мас. Як зазначають вітчизняні науковці «хоча концепт «лінія мас» був запропонований Мао Цзедуну у текстах ряду його праць, однак теоретичною основою його слугували міркування як К. Маркса, так В. Леніна, які вказували на важливість не керівництва масами, народами, але постійного свого роду «моніторингу» пізнання їхніх інтересів, уподобань та переконань» [1, с. 96].

Історія розвитку китайського марксизму свідчить про те, що в нього інтегрувались елементи традиційної філософії, зокрема ідеї гармонії протилежностей, циклічності розвитку та моральної відповідальності правителя, які були властиві конфуціанству та даосизму. Як зазначав Б. Шварц, маоїзм став не лише політичною ідеологією, а й своєрідним синтезом марксизму та китайської інтелектуальної традиції [27]. Саме ця синтетичність зумовила таку «гнучкість» китайського марксизму, а також його здатність до трансформацій у подальші історичні періоди. Віра Мао Цзедуну в комунізм, яка була насаджена масам, і створена ним система й досі залишається основною в Китаї, а КПК і на сьогодні зберігає повну монополію на політичну владу в країні. Після смерті Мао Цзедуну в Китаї відбулись реформування та еволюція китайського соціалізму, розпочались масштабні економічні реформи під керівництвом Ден Сяопіна. Основою цієї нової економічної стратегії стала концепція «соціалізму з китайською специфікою», яка передбачала використання ринкових механізмів, відкритість до іноземних інвестицій і збереження політичної монополії КП. Така модель розбудови Китаю дозволила здійснити стрімку економічну модернізацію та стати однією з провідних економік світу.

Зупинимось на порівняльному аналізі двох політичних систем. Найбільша політична розбіжність між двома державами полягає у визначенні революційного сутієкта, що відображає глибокий соціокультурний розрив. Зазначимо, що в політичному вимірі радянський марксизм реалізувався через вибудовану модель централізованої партійної держави, в

якій Комуністична партія виступала «авангардом пролетаріату» й фактично монополізувала політичну владу. Це означало, що політична структура СРСР повністю базувалась на концепції авангардної партії, яка була не тільки носієм класової свідомості, а ще й здійснювала керівництво революцією і державою, ґрунтувалась на жорсткій централізації влади, з домінуванням партійного апарату, в якому усі ключові рішення ухвалювались партійним керівництвом. Такий демократичний централізм на практиці часто трансформувався в жорсткий централізм, який обмежував політичний плюралізм. В радянській практиці держава розглядалась як ключовий інструмент побудови соціалізму, що зумовило планування командно-адміністративних методів управління та жорсткого контролю над політичним життям. Як зазначала Ханна Арендт радянська модель характеризувалась зрощенням ідеології та державного насильства, що перетворювало марксизм на засіб легітимації тоталітарної держави [28]. Хоча політична система Китаю також мала однопартійний характер, проте вона вирізнялась більшою прагматичністю в сфері економічної політики. Визнаючи провідну роль партії, цей напрям був доповнений концепцією «лінії мас». Такий принцип передбачав, що партія повинна «вчитись у мас», узагальнювати їхній досвід і повертати його у вигляді політичної лінії партії. Також існувала відмінність і в самій стратегії революції. В радянській моделі ключову роль відігравав міський пролетаріат і швидке захоплення державної влади, а в китайській моделі ключовими стали тривала народна війна, партизанська боротьба та поступове оточення міст селом. В китайському марксизмі робилась ставка на селянство, як носія революційної енергії, що принципово відрізняло його від класичної марксистської схеми. Таким чином, маоїстська концепція «лінії мас» набувала більш органічного зв'язку між владою та народом, політика стає на позиції постійної мобілізації енергії, яка згодом виливається в стратегію «перманентної революції» та ідеї безперервної класової боротьби, які стали ключовими елементами політичної практики Китаю.

Стосовно культурного виміру марксистських інтерпретацій обох систем слід зазначити, що вони були інструментом ідеології, але методи її використання різнились. Так культура в радянському марксизмі існувала як надбудова, що підпорядковувалась ідеологічним завданням держави, яка повинна була слугувати завданням соціалістичного будівництва. Відповідно до марксистсько-ленінської доктрини, культурна сфера мала відображати інтереси панівного класу (в радянському трактуванні — пролетаріату), представленого Комуністичною партією, що й зумовило підпорядкування мистецтва, науки та освіти ідеологічному контролю з боку держави. В СРСР центральним елементом радянської культурної політики став соціалістичний реалізм, офіційно закріплений як єдиний домінуючий художній метод, який за допомогою освіти, класичного мистецтва

(поставлене на службу партії) повинен був сформувавши «нову радянську людину» соціалістичного суспільства та поступовою асиміляцією національних культур у «радянський народ». В публікаціях радянських часів зазначалось, що «проблеми комуністичного виховання були актуальними протягом усієї історії становлення і розвитку соціалістичного суспільства в СРСР... Головним завданням в ідеологічній діяльності був комплексний підхід до комуністичного виховання... проведенню культурної революції, ленінський аналіз її суті та значення виховання нової людини» [29, с. 66]. Вся культурна політика була спрямована на уніфікацію та ідеологічний контроль, який обмежував творчу свободу й призводив до репресій проти митців і мислителів. Інакодумство в радянській культурі трактувалось як політична загроза, що призвело до тотальної цензури, репресій та еміграції значної частини інтелектуальної еліти. Це все свідчило про те, що в культурному вимірі радянський марксизм набував рис догматичної ідеології, спрямованої на відтворення лояльності лише до існуючого політичного порядку.

Культурний вимір китайського марксизму також мав важливе ідеологічного значення, проте його підхід був більш динамічним і суперечливим. Наприклад, Мао Цзедун розглядав культуру як поле класової боротьби, в якому необхідно протистояти «буржуазним» і «феодальним» елементам свідомості, викорінювати імперіалістичну культуру, яка існує в Китаї та є відображенням імперіалістичного й часткового правління в політичній і економічній сфері. «Імперіалістична та напівфеодальна культури — віддані брати, які утворили реакційний культурний союз проти нової культури Китаю. Цей вид реакційної культури служить імперіалістам та феодальному класу і має бути викорінений» [30]. Ідеї Мао Цзедуну полягали в побудові «культури нової демократії», тобто «нової культури», яка має служити ідеологічному відображенню нової політики та нової економіки. Такі настанови китайського керівництва досягли свого апогею в часи Культурної революції, яка стала інструментом масової політичної мобілізації, адже була спрямована на радикальний розрив із традиційною китайською культурою, яку проголошували джерелом соціальної нерівності та ідеологічного консерватизму. Проте цій кампанії не вдалось повністю знищити китайську традицію, вона лише посприяла її трансформуванню, створивши нові форми революційної символіки та міфології. В кінці ХХ століття, від початку запровадження реформ, китайський марксизм демонструє помітну зміну в культурній стратегії. Відбувається поступова реабілітація традиційної китайської культури, зокрема конфуціанська етика отримує своє реабілітування та інтегрується в офіційний дискурс як чинник соціальної стабільності та національної ідентичності. Як зазначав китайський науковець Ту Веймін, китайська цивілізація є однією з найдовших безперервних цивілізацій в історії людства. «Китайська культура

символізує мінливості матеріальних та духовних досягнень китайського народу, за останні десятиліття пройшла значні фази інтерпретації і зараз вступає в нову еру критичної саморефлексії» [31, с. 1–2].

З роками відбулась ідеологічна еволюція та трансформація радянського та китайського марксизмів. Після розпаду СРСР радянський марксизм, як державна ідеологія, припинив своє існування, він зберігся лише як предмет академічного дослідження й для когось, як елемент політичної ностальгії. На відміну від радянського китайський марксизм продовжує розвиватись. Сучасна ідеологія Китаю продовжує слідувати концепції «соціалізму з китайською специфікою», «наукового розвитку» та «спільноти єдиної долі для людства». Це свідчить про вміння адаптуватись і здатність інтегрувати нові виклики глобального світу до китайський реалій.

Висновки

Порівняльний аналіз радянського та китайського марксизму свідчить про те, що попри спільне теоретичне походження з класичною марксистською доктриною, вони сформувались за своїм змістом і функціонуванням як різні ідеологічні та соціально-політичні моделі. Така відмінність була зумовлена не лише специфікою історичних умов, а й глибокими філософськими, політичними та культурними чинниками, які визначили напрями адаптації марксизму в цих суспільствах. Порівняльний аналіз цих двох країн показав, що радянський марксизм еволюціонував у бік державного консерватизму та технократії, тоді як китайський марксизм обрав шлях ідеологічного волюнтаризму та селянського популізму. Здатність китайського марксизму до «переосмислення» в подальшому дозволила йому інтегрувати капіталістичні механізми, тоді як статична радянська система зруйнувалась під вагою власної ідеологічної негнучкості. Розуміння основних концептуальних відмінностей цих двох ідеологій можуть стати основою для аналізу сучасного курсу Китаю, який на відміну від радянського проекту, зміг інтегрувати марксистську теорію в ринкову економіку. Таким чином, проведений порівняльний аналіз радянського та китайського марксизму дозволив не лише ґрунтовно осмислити досвід соціалістичних трансформацій, які відбувались в минулому столітті, а й допомагає краще зрозуміти ідеологічні процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві й пов'язані з ним переосмислення марксистської спадщини у глобальному контексті.

Список посилань

1. Руденко С., Туренко В. (2023). Компаративний аналіз розуміння «практики» у китаєзованому та українському радянському марксизмі, Культурологічний альманах. 2023. Вип. 1. С. 151-155.

2. Вілков В. Ю. Процес китаїзації марксизму: особливості теоретичної реконструкції Лі Цзюньжу. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*. 2023. Вип. 90. С. 145-163. <https://zrv.knu.ua/index.php/pb/article/view/173/153>
3. Rudenko S., Turenko V., Yarmolitska N., Vilkov V., Horbatenko V. (2023). Philosophical and anthropological issues in chinese marxism: key ideas and concepts. *Synesis*, 15(2), 278-289.
4. Кіктенко В. О. Китаїзований феноменологічний марксизм: рецепція західних ідей та пошук власних теоретичних підходів. *Китаєзнавчі дослідження*. 2023. № 3. С. 21-33.
5. Кіктенко В. О. *Історія українського китаєзнавства (XVIII — початок XXI століття)*. Київ, 2018. 388 с.
6. Лі Цзе (2022). Китай за правління Мао, Радянський Союз і холодна війна: переосмислення. *Китаєзнавчі дослідження*. 2022. № 3. С. 5-18.
7. Лі Цзе (2022). Як китайські радянологи сприймали та інтерпретували радянську зовнішню політику на початку 1980-х років. *Китаєзнавчі дослідження*. 2020. № 2. С. 5-28.
8. Lars T. Lih (2023). Airbrushing Out Revolutionary Social Democracy: Lenin, Stalin, and Potresov on the Second International. *Rethinking Marxism*. 447-466. <https://doi.org/10.1080/08935696.2023.2251332>
9. Edward Baring (2023). Who Are You Calling Vulgar? Lukács, Kautsky, and the Beginnings of “Western Marxism”. *Rethinking Marxism*. 467-483. <https://doi.org/10.1080/08935696.2023.2241345>
10. Derek R. Ford, Collin L. Chambers (2022). Marx’s Pedagogies, the Party, and China: The Open Dialectic of Research and Presentation in Theory and Historical Praxis. *Rethinking Marxism*. 496-518. <https://doi.org/10.1080/08935696.2022.2139140>
11. Yang Zhong (1991). Civil – Military Relations in Changing Communist Societies: A Comparative Study of China and the Soviet Union. *Studies in Comparative Communism*. 24(1).77-102.
12. Ленін В. І. *Матеріалізм і емпіріокритицизм. Крит. замітки про одну реакційну філософію*. Київ: Політвидав України, 1979. 371 с.
13. Кульчицький С. Марксизм як традиція і перспектива. *Форму*. 2009. С. 13-62. <https://utppublishing.com/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.14.013>
14. Stalin, J.V. *Archive. Foundations of Leninism*. Originally published: *Ob osnovah leninizma 1924*. Online Version: Marxists Internet Archive Archive, May 2008. Transcription: Victor Barraza. HTML: Victor Barraza, Salil Sen, Mike B. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1924/foundations-leninism/index.htm>

15. Шинкарук В. Л. До питання про основні напрямки розробки Леніним проблем діалектичної логіки в «Філософських зошитах». Вісник Київського університету. Серія: Історія та Філософія. 1958. №1. С. 157-170.
16. Шлепаков М. С. Ленінський принцип партійності — могутня зброя боротьби проти сучасної буржуазної соціології та ревізіонізму. Вісник Київського університету. Серія: Історія та Філософія. 1960. №3. С. 3-14.
17. Аврахов М. А. (1972). Значення ленінського вчення про партійність філософії для аналізу і розвитку сучасного природознавства. Вісник Київського університету. Серія: Філософія. 1972. № 6. С. 28-35.
18. Таран Я. І. Марксистсько-ленінський принцип партійності філософії і його значення в боротьбі проти сучасного філософського ревізіонізму. Вісник Київського університету. Серія: Філософія. 1972. № 6. С. 36-43.
19. Сирцов М. Г. Ленінський принцип керівництва суспільством — наукова основа діяльності КПП. С. Вісник Київського університету. Серія: Філософія. 1967. № 1. С. 10-18.
20. Енольський А. Карл Маркс і Фрідріх Енгельс про Китай. Вісник Київського університету. Серія: Історія та Філософія. 1959. № 2. С. 3-12.
21. Ткаченко К. А. До питання про особливості класової боротьби в Китайській Народній Республіці в період переходу від капіталізму до соціалізму. Вісник Київського університету. Серія: Історія та Філософія. 1959. № 2. С. 13-24.
22. Fitzpatrick Sheila. *Russian Revolution*. Oxford University Press. 2017. 195 p. https://archive.org/details/isbn_2900198806706/page/n9/mode/2up
23. Service, Robert. *A history of modern Russia: from tsarism to the twenty-first century*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009. 687 p.
24. Kotkin, S. *Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928*. New York: Penguin Books, 2015. 976 p.
25. 毛泽东. 毛泽东选集. 中国社会各阶级的分析 (一九二五年十二月一) [Мао Цзедун. Вибрані праці. Том 1. Під час Першої революційної громадянської війни. Наша економічна політика 1934]. <https://www.marxists.org/chinese/maozedong/marxist.org-chinese-mao-193401.htm>
26. Мао Цзе-дун. Відносно практики. Відносно протиріч. Відносно суперечності. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР. 1958. С. 3-121. <https://vpered.wordpress.com/2013/09/02/mao-tse-tung-on-practice/>

27. Schwartz, Benjamin I. Chinese communism and the rise of Mao. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1966. 258 p.
28. Hannah, Arendt. The Origins of Totalitarianism. Meridian Books. The World Publishing Company. 1951. 477 p. Cleveland and New York. <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/hannah-arendt-the-origins-of-totalitarianism-meridian-1962.pdf>
29. Лук М. І., Лук Р. В. (1980). В.Ленін про роль культурної революції у вихованні нової людини. Вісник Київського університету. Серія: Філософія. 1980. № 12. С. 66-70.
30. Mao Tse-tung. (1940). On New Democracy. XI. The Culture of New Democracy Selected Works of Mao Tse-tung (Vol. II). <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-2/index.htm>
31. Tu Wei-ming (1991). Cultural China: The Periphery as the Center. Daedalus, Vol. 120, No. 2, The Living Tree: The Changing Meaning of Being Chinese Today (Spring, 1991), pp. 1-32.

References

1. Rudenko S., Turenko V. (2023). Komparatyvnyi analiz rozuminnia «praktyky» u kytaiezovanomu ta ukrainskomu radianskomu marksyzmi, Kulturolohichniy almanakh, 1. 151-155.
2. Vilkov V.Yu. (2023). Protses kytaizatsii marksyzmu: osoblyvosti teoretychnoi rekonstruktsii Li Tszunzhu. Politolohichniy visnyk, № 90. 145-163. <https://zpv.knu.ua/index.php/pb/article/view/173/153>
3. Rudenko S., Turenko V., Yarmolitska N., Vilkov V., Horbatenko V. (2023). Philosophical and anthropological issues in chinese marxism: key ideas and concepts. Synesis, 15(2), 278-289. <https://seer.ucp.br/seer/index.php/synesis/article/view/2544>
4. Kiktenko V.O. (2023). Kytaizovanyi fenomenolohichniy marksyzm: retseptsiia zakhidnykh idei ta poshuk vlasnykh teoretychnykh pidkhodiv. Kytaieznavchi doslidzhennia, 3, 21-33.
5. Kiktenko V.O. Istoriia ukrainskoho kytaieznavstva (XVIII – pochatok XXI stolittia). Kyiv, 2018. 388 p.
6. Li Tszie (2022). Yak kytaiski radianslohy sprymaly ta interpretuvaly radiansku zovnishniu polityku na pochatku 1980-kh rokiv. Kytaieznavchi doslidzhennia, (2), 5-28.
7. Li Tszie (2022). Kytai za pravlinnia Mao, Radianskyi Soiuz i kholodna viina: pereosmyslennia. Kytaieznavchi doslidzhennia, (3), 5-18.
8. Lars T. Lih (2023). Airbrushing Out Revolutionary Social Democracy: Lenin, Stalin, and Potresov on the Second International. Rethinking Marxism. 447-466. <https://doi.org/10.1080/08935696.2023.2251332>

9. Edward Baring (2023). Who Are You Calling Vulgar? Lukács, Kautsky, and the Beginnings of “Western Marxism”. *Rethinking Marxism*. 467-483. <https://doi.org/10.1080/08935696.2023.2241345>
10. Derek R. Ford, Collin L. Chambers (2022). Marx’s Pedagogies, the Party, and China: The Open Dialectic of Research and Presentation in Theory and Historical Praxis. *Rethinking Marxism*. 496-518. <https://doi.org/10.1080/08935696.2022.2139140>
11. Yang Zhong (1991). Civil – Military Relations in Changing Communist Societies: A Comparative Study of China and the Soviet Union. *Studies in Comparative Communism*. 24(1).77-102.
12. Lenin V.I. *Materializm i empiriokrytytsyzm. Kryt. zamitky pro odnu reaktsiinu filosofiiu*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy. 1979, 371 s.
13. Kulchytskyi S. (2009). Marksyzm yak tradytsiia i perspektyva. *Formu*. 13-62. <https://utppublishing.com/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.14.013>
14. Stalin J.V. *Archive. Foundations of Leninism*. Originally published: *Ob osnovah leninizma 1924*. Online Version: Marxists Internet Archive Archive, May 2008. Transcription: Victor Barraza. HTML: Victor Barraza, Salil Sen, Mike B. <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1924/foundations-leninism/index.htm>
15. Shynkaruk V.L. (1958). Do pytannia pro osnovni napriamky rozrobky Leninym problem dialektychnoi lohiky v «Filosofskykh zoshytakh». *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Istorii ta Filosofii*, 1. 157-170.
16. Shliepakov M.S. (1960). Lenynskiy pryntsyyp partiinosti – mohutnia zbroia borotby proty suchasnoi burzhuaznoi sotsiolohii ta revizionizmu. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Istorii ta Filosofii*, 3. 3-14.
17. Avrakhov M.A. (1972). Znachennia leninskoho vchennia pro partiinist filosofii dlia analizu i rozvytku suchasnoho pryrodoznavstva. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Filosofii*, 6. 28-35.
18. Taran Ya.I. (1972). Marksystsko-lenynskiy pryntsyyp partiinosti filosofii i yoho znachennia v borotbi proty suchasnoho filosofskoho revizionizmu. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Filosofii*, 6. 36-43.
19. Syrtsov M.H. (1967). Lenynskiy pryntsyyp kerivnytstva suspilstvom – naukova osnova diialnosti KPRS. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Filosofii*, 1. 10-18.
20. Enolskyi A.(1959). Karl Marks i Fridrikh Enhels pro Kytai. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Istorii ta Filosofii*, №2. 3-12.
21. Tkachenko K.A. (1959). Do pytannia pro osoblyvosti klasovoi borotby v Kytayskii Narodnii Respublitsi v period perekhodu vid kapitalizmu do sotsializmu. *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Istorii ta Filosofii*, 2. 13-24.

22. Fitzpatrick Sheila. Russian Revolution. Oxford University Press. 2017. 195 p. https://archive.org/details/isbn_2900198806706/page/n9/mode/2up
23. Service Robert. A history of modern Russia: from tsarism to the twenty-first century. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009. 687 p.
24. Kotkin S. Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928. New York: Penguin Books, 2015. 976 p.
25. 毛泽东. 毛泽东选集. 中国社会各阶级的分析 (一九二五年十二月一) [Mao Tszedun. Vybrani pratsi. Tom 1. Analiz klasiv u kytajskomu suspilstvi, 1925]. <https://www.marxists.org/chinese/maozedong/marxist.org-chinese-mao-19251201.htm>
26. Mao Tsze-dun. (1958). Vidnosno praktyky. Vidnosno protyrich. Vidnosno superechnosti. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoi literatury URSR, 3-121. <https://vpered.wordpress.com/2013/09/02/mao-tse-tung-on-practice/>
27. Schwartz Benjamin I. Chinese communism and the rise of Mao. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1966. 258 p.
28. Hannah Arendt. The Origins of Totalitarianism. Meridian Books. The World Publishing Company. 1951. 477 p. Cleveland and New York. <https://cheirif.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/hannah-arendt-the-origins-of-totalitarianism-meridian-1962.pdf>
29. Luk M.I., Luk R.V. (1980). V.Lenin pro rol kulturnoi revoliutsii u vykhovanni novoi liudyny. Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Filozofia, 12. 66-70.
30. Mao Tse-tung. (1940). On New Democracy. XI. The Culture of New Democracy Selected Works of Mao Tse-tung (Vol. II). <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-2/index.htm>
31. Tu Wei-ming (1991). Cultural China: The Periphery as the Center. Daedalus, Vol. 120, No. 2, The Living Tree: The Changing Meaning of Being Chinese Today (Spring, 1991), pp. 1-32.

Nataliia Yarmolitska

Doctoral Candidate at the Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv)

<https://orcid.org/0000-0002-1922-3496>

e-mail: nataliia.yarmolitska@knu.ua

CONCEPTUAL DIVERGENCES OF SOVIET AND CHINESE MARXISM: A COMPARATIVE ANALYSIS OF PHILOSOPHICAL, POLITICAL AND CULTURAL STRATEGIES

Abstract

A comparative analysis of Soviet and Chinese Marxism as two historically and ideologically distinct models of interpretation of Marxist theory has been carried out. It is analyzed how specific historical conditions, cultural and political challenges shaped two distinct models of socialist construction. It is shown that Soviet Marxism (Marxism-Leninism) and Chinese Marxism (Maoism) developed differently and represented the two most large-scale experiments on the transformation of society, which, despite common roots, developed their own, cardinaly different development strategies. If Soviet Marxism developed mainly as a canonized ideology based on Marxism-Leninism, with a clearly defined orientation toward an industrial model of development dominated by the party-bureaucratic apparatus, then Chinese Marxism, formed on the basis of Maoism, appears as a result of the adaptation of Marxist theory to an agrarian society in which the key role was assigned to the peasantry. Significant attention is paid to the study of the transition from proletarian centrism in the USSR to peasant messianism in China, as well as the role of culture in the legitimation of power. It has been established that the Soviet model was based on rigid ideological control and unification of the cultural space, while the Chinese model was distinguished by a radical, yet more flexible form of interaction with the national cultural heritage. It is concluded that Soviet and Chinese Marxism should be considered not as homogeneous phenomena, but as historically determined, contextual interpretations of Marxism that reflect the specific nature of the social, political and cultural development of the society of both countries.

Keywords: Marxism; Soviet Marxism; Chinese Marxism; Maoism; socialism with Chinese characteristics; Sinicization of Marxism.

Надійшла до редакції/ Received: 03.04.2026

Прорецензовано/ Revised: 14.04.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.05.2026